

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 122-126; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 401; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 224; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî), Beyrut 1405/1985, VII, 273-297; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 135; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXII, 403-418; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 507-508; Mizzâ, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 389-391; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 460-467; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm: 'Ahdü Mu'âviye*, s. 235-237; Safedî, *el-Vâfi*, XVI, 123-124; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 139-140; a.m.f., *Tehzîbü'l-t-Tehzîb*, IV, 315.

ZEKERİYA GÜLER

ŞEDDÂDİLER

(الشدادیون)

951-1175 yılları arasında
Arrân ve Doğu Anadolu'nun
bazı şehirlerinde hüküm süren
bir İslâm hânedanı.

Abbâsîler'in zayıflamasından sonra ortaya çıkan mahallî hânedanlardan biri olup bilinen ilk atası Muhammed b. Şeddâd b. Kurtuk'tur. Müneccimbaşı'nın Şeddâdîler döneminde yazılan, ancak günümüze ulaşmayan *Târîh-i Bâbü'l-ebvâb* adlı eserden yaptığı nakillere bakılarak hânedanın Kürt asıllı olduğu söylenebilir. Fakat İbnü'l-Esir'in hânedan mensupları için Revvâdî nisbesini kullanması bu konuda şüphe uyandırmaktadır. Zira merkezi Tebriz olmak üzere İran'da hüküm süren Revvâdîler aslen Yemenli Arap kabilelerindedir. Bu durumda Şeddâdîler'in Dvin (Duvîn, Duvayn) yöresine geldikten sonra yaptıkları evlilikler sonucu Kürtleştikleri ileri sürülebilir. Bunun yanında Deylemce ve Ermenice isimler kullanmaları meseleyi daha karmaşık duruma getirmektedir (*E²* [İng.], IX, 169).

IV. (X.) yüzyılda Azerbaycan'ı yöneten Müsâfiriler'in 337'de (948) Rey önlerinde Büveyhîler'e mağlûp olmaları, Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerini Müsâfiriler adına idare eden mahallî yöneticilerin bağımsız hareket etmesine yol açtı. Muhammed b. Şeddâd bu durumdan yararlanarak Dvin'i ele geçirdi ve Şeddâdîler hânedanını kurdu (951). Müsâfirî Hükümdarı Merzûbân'ın oğlu İbrâhim'in ülkesini toparlama gayretleri sonuçsuz kaldı. Onun Dvin'e gönderdiği, Ermeni ve Lezgi gibi gayri müslim unsurlardan oluşan ordusu Muhammed b. Şeddâd geri püskürttü. Muhammed, Lezgiler'in tehditlerine karşı Dvin civarında bir kale inşa ettirip ailesini oraya nakletti. Erdebil'de durumu haber alan İbrâhim b. Merzûbân Deylemlî, Kürt ve Ermeniler'den meydana gelen yeni bir orduyu Dvin'e sev-

ketti. Muhammed bu kuvvetleri de püskürtmeyi başardı. Ancak kaledeki Deylemlî garnizonunun ihaneti yüzünden Van yöresinde hüküm süren Ermeni Vaspurakan prensine iltica etmek zorunda kaldı. Bu sırada Kafkasya'da yeniden denetimi sağlamak üzere baskılarını iyice arttıran Bizans imparatoru nezdinde Dvin'i geri alabilmek için bazı teşebbüslerde bulunduğu da bir sonuç alamadı ve 344 (955) yılında vefat etti.

Muhammed b. Şeddâd'ın üç oğlundan en büyüğü olan Ebü'l-Hasan Ali el-Leşkerî, Parisos hâkimi Ermeni Grigor'un hizmetine girip karşılığında Sotk ve Berd-Şemîrâm'ı aldı. İkinci oğlu Fazl (Fazlûn), Hamdânîler'in Âmid valisi Necâ'nın hizmetine girdi. Valinin öldürülmesiyle kardeşlerinin yanına dönen Fazl hıristiyanlara hizmet etmek istemediği için onlardan ayrıldı; daha sonra İbrâhim b. Merzûbân'ın Gence valisi Ali et-Tazî'nin yanına gitti ve Gence'ye yönelik saldırıların püskürtülmesinde önemli rol oynadı. Bu olayın ardından kardeşi Ali el-Leşkerî'nin yardımıyla valiyi bertaraf edip Gence'yi ele geçirdi (360/971). İbrâhim b. Merzûbân, ertesi yıl Gence'yi geri alma girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca Şeddâdîler'i tanımak zorunda kaldı. Müsâfiriler'in güç kaybetmesinden yararlanan Ali el-Leşkerî topraklarını kuzeybatıda Şemkûr'dan doğuda Berdea'ya kadar genişletti. 368'de (978) vefat eden Ali el-Leşkerî, Fazl'ı vâli tayin etmesine rağmen yerine ordunun ve halkın desteğini kazanan diğer kardeşi Merzûbân geçti. Merzûbân'ın 372'de (982-83), Şirvanşah'a yenilip Berdea'ya kaybetmesi itibarının sarsılmasına sebep oldu. Bazı söylentiler iki kardeşin arasının açılmasına yol açtı. Fazl bir av sırasında Merzûbân'ı bizzat öldürerek yönetimi ele geçirdi (375/985), ardından Berdea ve Beylekân'ı geri aldı. Daha sonra Gürcü toprakları üzerine yürüdü, ancak yenilgiye uğradı (989). Fazl, Kaket ve Heret'i istilâ edince Gürcü Kralı III. Bagrat, Ani Ermeni prensi Gagik ile birlikte Şemkûr'u kuşatıp onu barışa zorladı. 1003 yılında Parisos Prensi Grigor'un ölümünün ardından yerine geçen oğlu Filip'i davet ederek zincire vurduran Fazl, Şaşvaş ve Sotk'u topraklarına kattı. 413'te (1022) Ermeniler'den aldığı Dvin'in idaresini oğlu Ebü'l-Esvâr Şâvur'a (Şâver) verdi. Ardından Şemkûr'un batısındaki Siyâvurdiyye topraklarını zaptetti ve tekrar Şemkûr'u kuşatan Gürcü Kralı Giorgi'yi yenilgiye uğrattı (1026). Ertesi yıl hâkimiyet alanını Azerbaycan'a doğru genişletmek amacıyla Aras nehri üzerinde bir köprü

yaptırdı. Gürcistan'a düzenlediği bir seferden dönerken Gürcü kralı ile müttefiklerinin baskınına uğrayan Fazl aldığı bütün ganimetlerin yanı sıra 10.000 askeri ni kaybetti (1030). Aynı yıl oğlu Askereveyh (Askerüye) Beylekân'da isyan etti. Gence'ye yürümeye hazırlanan Askereveyh'e karşı diğer oğlu Mûsâ'yı gönderdi. Mûsâ, Rus kuvvetlerinin yardımıyla Beylekân'ı alıp kardeşini öldürdü. Fazl 1 Zilhicce 422 (19 Kasım 1031) tarihinde vefat edince yerine oğlu Ebü'l-Fazl Mûsâ geçti; ancak 1034 yılında oğlu Ebü'l-Hasan II. Ali el-Leşkerî tarafından bir suikast neticesinde öldürüldü.

II. Ali el-Leşkerî dönemiyle ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Gence'deki sarayında himayesinde bulunan İranlı şair Katrân-ı Tebrîzî'nin kendisi için kaleme aldığı şiirlerde onun müttefik Gürcü ve Ermeni ordularına karşı kazandığı bir zaferden söz edilmektedir. Orta Asya'dan batıya doğru olan göçler sebebiyle bölgede asayişin bozulduğu bu dönemde Revvâdî Emîri Vehsûdân'ın hizmetindeki Oğuzlar, Şeddâdî topraklarına akınlar düzenledi. II. Ali el-Leşkerî, Vehsûdân'la iyi ilişkiler kurarak gelecek tehlikelere karşı tedbir almak istedi. Bu çerçevede Tiflis valisine Gürcüler ile mücadelesinde destek vererek cepheyi genişletti. Fakat sonraki dönemde Ermeniler'e karşı yürüttüğü siyasetin bir neticesi olarak Bizans'ın, diğer taraftan da Oğuzlar'ın baskısına mâruz kaldı. Selçuklu Devleti kurulunca Selçuklular'ın hedefi duruma geldi. Gence 438 (1046-47) yılında Kutalmış tarafından kuşatıldıysa da Bizans ordusunun yaklaşması yüzünden kuşatma kaldırıldı. Bizans imparatorunu bir kurtarıcı gibi karşılayan II. Ali el-Leşkerî, Bizans'a tâbi olup oğlu Erdeşir'i imparatora rehine olarak verdi. Buna rağmen Bizans ve Selçuklular karşısında kendini güvende görmediğinden ölüncüye kadar (441/1049-50) ülkesinde sık sık yer değiştirerek yaşamak zorunda kaldı. Yerine geçen küçük oğlu Ebü Mansûr Enûşîrvân, Bizans'ın Arrân üzerindeki baskılarını azaltmak düşüncesiyle bazı sınır kalelerini Gürcü yönetimine devretmeyi kararlaştırdı. Ancak bu durum tahttan indirilmesine ve yerine Fazl'ın oğlu Ebü'l-Esvâr Şâvur'un geçirilmesine yol açtı. İdarî tecrübeye sahip Ebü'l-Esvâr, Ermeni prensinin kız kardeşiyle evli olmasına rağmen Ermeniler ondan çekiniyordu. Müslümanlar arasında da örnek bir mücahid olarak tanınıyordu. Ebü'l-Esvâr, Bizans'a tâbi olması sebebiyle İmparator IX. Konstantinos Monomakhos'un Ani bölgesine düzenlediği sefere destek verdi ve bu durumdan faydalanarak bazı toprakları ele

geçirdi. İmparator bu toprakların iadesini isteyince onun talebini reddedip üzerine gönderilen büyük bir orduyu yenilgiye uğrattı. İmparatorun baskısı daha sonraki yıllarda devam etti. Ebû'l-Esvâr neticede Dvin'e çekilmeye mecbur kaldı. Bu sırada Gence'de Ebû Mansûr Enûşîrvân'a karşı isyan çıktı. Ebû'l-Esvâr, Gence'ye gidip isyanı kontrol altına aldı, ardından bütün Arrân'a hâkim oldu. 445 (1053) yılında Gürcüler'e ait bazı sınır kalelerini ele geçirip buraları tahkim etti. Oğlu Ebû Nasr İskender'i Dvin'in idaresiyle görevlendirdi. Şeddâdîler'in bu parlak günleri uzun sürmedi. Tuğrul Bey, 1054 yılında Revvâdîler'i kendine tâbi kıldıktan sonra Gence önlerine gelince Ebû'l-Esvâr kendisine itaat arz etmek zorunda kaldı ve bağlılığın gereği olarak Selçuklular'ın Ermeniler üzerine ve Doğu Anadolu'ya yaptıkları akınlara katıldı. 456'da (1064) Ani'yi fetheden Sultan Alparslan şehrin idaresini Ebû'l-Esvâr'ın oğlu Ebû Sücâ' Menûçîhr'e verdi. Menûçîhr, Kars'ı topraklarına kattı ve yaklaşımakta olan Bizans ordusundan çekilerek fetih sırasında tahrip edilmiş olan surları tahkim etti. Bizans idaresi döneminde ortaya çıkan mezhep çatışmaları yüzünden giderek tenhalaşan şehir alınan tedbirler sayesinde şenlendirildi. Selçuklu vasalı sıfatıyla Ani'de elli dört yıl hüküm süren Menûçîhr cami, hamam, kervansaray, saray ve bîmârîstan gibi eserlerle şehri imar etti (bk. MENÜÇİHR CAMİİ).

1067'de vefat eden Ebû'l-Esvâr'ın yerine geçen oğlu II. Fazl başarılı bir yönetim sergileyemedi. Gürcüler'e esir düşmesinin ardından Arrân, Şirvanşahlar'ın saldırısına uğradı. Onun halefi ve oğlu III. Fazl zamanında Sultan Melikşah'ın emirlerinden Sav Tegin'in Arrân'ı zaptetmesi üzerine (468/1075-76) bölge Selçuklu idaresine girdi, böylece Şeddâdîler'in Gence kolu sona erdi. Sultan Melikşah'ın ölümünden (485/1092) sonra Selçuklu Devleti'nin uğradığı sarsıntı ve hemen arkasından gelen I. Haçlı Seferi, İslâm coğrafyasında çok ağır neticelere yol açtı. Doğu Anadolu'da ve Kafkaslar bölgesinde Gürcü tehlikesi baş gösterdi. Ani ve bu sırada Şeddâdîler'e bağlı olduğu anlaşılan Dvin mahallî beyliklerle Gürcüler'in hedefi haline geldi. Artuklu Necmeddin İlgazi ile Erzen-Bitlis Emîri Kızılarslan Dvin'e akınlar düzenlediler. Ancak Şeddâdîler 1105 yılına kadar şehri ellerinde tuttular. Kızılarslan'ın halefi Togan Arslan 512'de (1118) tekrar Dvin'e saldırdı ve Menûçîhr'i öldürerek şehri topraklarına kattı. Menûçîhr'in yerine oğlu Ebû'l-Esvâr II. Şâvur geçti.

II. Şâvur, Kıpçak Türkleri'nden sağladıkları askerlerle bölgenin en büyük gücü haline gelen Gürcüler'in baskısı yüzünden Ani'yi bu sırada Kars'ı elinde tutan Erzurum Saltuklu Beyi Emîr Ali'ye satmaya teşebbüs etti. Bu karara isyan eden Hıristiyan ahalî, kısa süre önce Tiflis'i ele geçiren Gürcü Kralı David'i çağırarak şehri kendisine teslim etti (1123). II. Şâvur ailesiyle birlikte tutuklanıp Gürcistan'a gönderildi. Sokum Kalesi'nde ikamet eden ailenin daha sonra Hıristiyanlaştığı rivayet edilir. Bu sırada Ebû'l-Esvâr'ın veliahdı ve oğlu IV. Fazl, Horasan'da Sultan Sencer'in yanında bulunuyordu. Fazl, Ani'nin düştüğünü haber alınca Sencer'in izniyle Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın yanına giderek kuvvet temin etti. Erzurum, Ahlat, Bitlis-Erzen beyleriyle diğer bazı Türk beyleri Fazl'a yardım etmekle görevlendirildi. Türk ordusunun bir yıl kadar süren kuşatması esnasında şehirde açlık baş gösterdi. Tahta yeni geçmiş bulunan Gürcü kralından yardım gelmeyeceği anlaşıncaya Ermeni ileri gelenleri şehri Fazl'a teslim etmeye mecbur oldular. IV. Fazl, Hıristiyanların katedrale çevrilmiş olan Fethiye Camii'nin yeniden cami yapılmamasına dair isteklerini kabul etti. Ardından Gence ve Dvin'i topraklarına katmayı başardı. Ancak Erzen Emîri Kurti'nin Dvin'i geri almak için giriştiği savaşta öldü (524/1130). Yerine kardeşi geçtiyse de oğlu Mahmûd, Ani'ye gelerek yönetimi ele geçirdi. Mahmûd'un emirliği dönemine ait bilgi bulunmamaktadır. Onun yerine oğlu Fahreddin Şeddâd geçti. Erzurum Beyi II. İzzeddin Saltuk'un kızı ile evlenmek isteyen Şeddâd bunu başaramayınca intikam almaya karar verip İzzeddin Saltuk'a bir komplo kurdu. Saltuk'a, Gürcüler'e karşı koyacak gücü olmadığından şehri kendisine satıp hizmetine girmek istediğini bildirdi. Saltuk şehri teslim almak için ordusuyla yola çıkınca Şeddâd, Gürcü kralına Saltuk'un üzerlerine geldiğini haber verdi. Neticede Saltuklu ordusu Gürcü Kralı Dimitri tarafından çok ağır bir yenilgiye uğratıldı ve Saltuklu beyi esir düştü. Fahreddin Şeddâd'ın bu davranışına tepki gösteren ve Gürcüler'in dinî baskısından çekinen Ermeni rahibeler isyan ederek Saltuk'un yerine kardeşi V. Fazl'ın geçirilmesini sağladılar (550/1155). V. Fazl'ın emirliği din adamlarının ayaklanıp Ani'yi Gürcü kralına teslim etmeleriyle sona erdi (1161). Gürcüler Ani'de içlerinde Hıristiyanların da bulunduğu 1000 kadar insanı katlettiler. Ani'nin düşmesi üzerine aynı yıl II. Sökmen, II. Saltuk, Fahrüddeve Devletşah ve diğer bazı Türk

beyleri Ani'yi kurtarmak için harekete geçtiler. Fakat II. Saltuk'un savaş sırasında ordudan ayrılması yüzünden ağır kayıpları verdiler.

Irak Selçuklularının iktidar kavgalarıyla meşgul olmasından ve kazandıkları bu son savaştan cesaret alan Gürcüler, Dvin'i zapt ederek şehirde büyük bir katliam yaptılar. Bu olaylar üzerine Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah b. Tuğrul ve Atabeg Şemseddin İldeniz'in girişimiyle oluşturulan büyük bir ordu 558 (1163) yılında Gürcistan Kralı Giorgi'yi ağır bir yenilgiye uğrattı ve Giorgi Ani'yi iade etmeye mecbur kaldı. Büyük tahribata uğramış olan şehrin imarı için gerekli tedbirleri alan Atabeg İldeniz buraya Fahreddin Şeddâd'ın kardeşi Şehinşah'ı (Şâhanşah) vali tayin etti. Gürcü Kralı Giorgi 1175'te Ani'yi üçüncü defa zaptedip Şehinşah'ı Tiflis'e götürdü. Böylece Şeddâdîler'in Ani kolu da sona ermiş oldu. Selçuklular'a bağlı kuvvetler, bu olayın ardından bir defa daha Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah'ın kumandasında toplandılar. Selçuklu ordusu Gürcüler'i yenerek Dvin'e kadar ilerledi (Muharrem 571 / Ağustos 1175). Giorgi mağlûp olunca Ani'yi iade etmeye ve Şehinşah'ı serbest bırakmaya mecbur oldu. Kaynaklarda bu tarihten sonra Şeddâdîler'den bahsedilmemektedir. Ancak Ani'deki 595 (1199) tarihli bir kitâbeden Sultan b. Mahmûd b. Şâvur b. Menûçîhr eş-Şeddâdî (muhtemelen Şehinşah) adlı bir hânedan mensubunun hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahbârü'd-Devleti's-Selçukîyye (Lugal), s. 27-28, 29, 30; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 409, 598; X, 287, 361; XI, 201-202; *Urfaî Matesos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. Andreyan), Ankara 1987, s. 15-16, 68-70, 82, 140, 279-280, 285, 331-332; Vardan, *Türk Fütühâtı Tarihi: 889-1269* (trc. H. Andreyan, *Tarih Semineri Dergisi*, I içinde), İstanbul 1937, s. 176, 179, 182, 186, 189-190, 195-198, 200, 205, 217; Müneccimbaşı, *Câmî'u'd-düvel: eş-Şeddâdiyye* (nşr. V. Minorsky), Cambridge 1953, s. 1-18; M. F. Brosset, *Gürcistan Tarihi* (trc. H. D. Andreyan, haz. Erdoğan Merçil), Ankara 2003, s. 261-262, 277-278, 280, 283, 288, 291, 293, 303-305, 310, 325, 345, 352; V. Minorsky, *Studies in Caucasian History*, Cambridge 1953, 1-106; Ahmed-i Kesrevî, *Şehriyârân-ı Gümnam*, Tahrân 1335, s. 255-316; W. Madelung, "The Şhaddâdids of Arran", *CHIr.*, IV, 239-243; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 7, 11, 88, 95, 96, 133, 153, 161; M. Fahrettin Kurzioğlu, *Kars-Arpaçayı Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi (1018-1236)*, Ankara 1982, s. 13-86; Şâkir Mustafa, *Mevsû'atü düvelü'l-âlemi'l-İslâmî ve ricâlihâ*, Beyrut 1993, II, 773-775; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburg 1996, s. 151-152; a.m.f., "Şhaddâdids", *EP* (İng.), IX, 169-170; Ma-

sûmî, "Fazl-ı Düvvüm-i Şeddâdî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381, V, 418-419; a.m.f., "Fazl-ı Yekûm-i Şeddâdî", a.e., V, 420-421; E. Denison Ross, "Şeddâd", *IA*, XI, 381-382; R. Bedrosian, "Shaddadîs", *Dictionary of the Middle Ages* (ed. J. R. Strayer), New York 1987, IX, 217-218; Cengiz Tomar, "Revvâdiler", *DIA*, XXXV, 36-37.

GÜLAY ÖĞÜN BEZER

ŞEFAAT

(الشفاعة)

Âhirette peygamberlerin ve kendilerine izin verilen kimselerin müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunmaları anlamında bir terim.

Sözlükte "tek olan bir şeyi dengi veya benzeriyle çift hale getirmek; birinin önüne düşüp işini görmeye çalışmak, işinin görülmesi için birinin aracılığını istemek" anlamlarındaki **şef** kökünden türeyen **şefâat**, "suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etme" mânasına gelir (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şf'a" md.; *Lisânü'l-Arab*, "şf'a" md.). Terim olarak "kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması" anlamında kullanılır. **Şâfi'** ve **şefi'** "aracılık eden, şefaatte bulunan" demektir.

Şefaate, kurtuluş öğretisiyle bağlantılı olarak birçok dinde yer almakla birlikte niteliği ve biçimi farklılık gösterir. Aşkın ilâh anlayışı, âhiret inancı, ruhban sınıfı ile kutsal kişilere (peygamberler, azizler) ve varlıklara (melekler) vurgu yapan dinî öğretilerde bu kavram daha çok öne çıkmaktadır. Genellikle şefaate, ölmüş veya yaşayan kutsal kişiler vasıtasıyla dindarlar adına yahut günahı ve sevabı birbirine eşit durumdaki bir ruhun lehine Tanrı katında özel bir müdahale ve af talebinde bulunma şeklinde gerçekleşir. Esasen birçok dinde ölmüş kutsal kişilerin öteki dünya için aracılık yapabileceğine ve şefaate istemek üzere onlara dua edilebileceğine, aynı zamanda ölümlerinin arkasından yapılan duaların azaptan kurtarıcı gücüne inanılmaktadır.

Çin geleneğinde ruhban sınıfının vazifeleri arasında insanları ruhanî açıdan arındırma ve kâhinlik yapmanın yanı sıra tanrıların huzurunda onlar için şefaate dileme görevi de vardır. Bu kapsamda Budist rahipleri tarafından ölen kişinin ardından yedi hafta boyunca ölüyü kötü karmadan kurtarmak amacıyla kutsal metin okunur ve dua edilir. Mahayana (Tibet) Budizmi'nde

ayrıca şefaate bağlantılı olarak başkalarının kurtuluşu için kendi sonsuz saadetinden (nirvana) fedakârlık eden aydınlanmış ruh öğretisi mevcuttur. Bu kurtarıcılar, sahip oldukları fazileti henüz aydınlanmaya ulaşmamış fertlere bahsetme veya aktarma yoluyla onların aydınlanmasına yardımcı olurlar. Hindu geleneğinde, iyilerin tekrar bedene girmeden (tenâsüh) önce bizzat ilâhların şefaatiyle içinde yaşayacakları kısa süreli cennet ya da semavî âlem inancı mevcuttur. Bu âlem, ilâhî varlıkla (Brahman) bütünleşmeye ve kurtuluş ermeye yetecek kadar güzel amele sahip olmayan iyi ruhların yaşayacağı geçici durumu, aynı zamanda ilâhî lutfu bağlı şefaati ifade eder. Zerdüştilik'te Hindu öğretilerine benzer şekilde doğrudan şefaate yerine gûnahtan arınma mekânına atıf vardır. Pehlevîce gelenek kitabı *Dadestân-ı Denig*'de (IX. yüzyıl) öteki dünyada cennet ve cehennemden başka Hemistegân denilen, günahları ve sevapları eşit durumdaki kişilerin yeniden diriltildikten sonra bir müddet kalacakları bir mekândan bahsedilir. Hemistegân'daki ruhlar acı çekmez, zira bizzat Zerdüş't peygamber onların affı için burada Tanrı'ya yalvarır. Pagan karakterli eski Yunan ve Roma dinlerinde şefaate kurban kültü biçiminde ortaya konmuştur. Buna göre yaşayanların ihtiyaçlarını ve arzularını bilen ilâhlaşmış ölü ruhların kendilerine şefaate yakarılarıyla ibadet edilip kurban kesildiğinde mükâfat verdiklerine, ihmal edildiklerinde ise gücendiklerine inanılmıştır. Ahd-i Atık'te âhiret inancına yönelik açık bir öğreti yer almasına rağmen ölüm sonrası şefaate konusuna atıflar mevcuttur. Bunların başında, din uğruna canını feda eden birinin gûnahkârlar için şefaate edebileceğinden bahseden İşaya pasajı gelir (53/12). Kitâb-ı Mukaddes içerisinde -apokrif metin olarak- yer alan II. Makkabiler'de (12/42-45), yaşayanların ölümler için dua edip kefarete bulunmasının imkânından ve nihâf kader olan ateşten kurtarıcı şefaatten söz edilir. Ölümler şefaate yoluyla kurtuluşa ermesi fikri Rabbânî literatürde daha açıktır. Talmud'da İsrâiloğulları'ndan imanlı olup günah işleyenlere bizzat Hz. İbrâhim'in şefaate edeceği, zira onların İbrâhim ahdinin işaretini taşıdıkları ve bundan dolayı kısa bir süre ara mekânda kalsalar bile cehennem ateşine mâruz kalmayacakları belirtilir (Erubin, 19^b; Hagigah, 27^a; ayrıca bk. *Sifre Deuteronomy*, 210). Söz konusu ara mekân, günahı ve sevabı eşit olanların günahlarından arınmak için -on iki ay veya daha az süreyle- kalacakları yere karşılık

gelmektedir. Günümüz Ortodoks yahudi öğretilerinde arınma yeri inancı ve buna bağlı olarak ölünün ârkasından bir yıl boyunca kutsama duası okunmasına yönelik âdet devam etmektedir. Ayrıca ultra-Ortodoks Hasidî gruplar arasında sâlih kabul edilen kişilerin şefaatine inanılmaktadır.

Hıristiyanlık İsa Mesih yoluyla kurtuluş öğretisine dayandığından fidiye, bu dinde kefarete, mutlak aracılık gibi kavramlar kapsamında şefaate daha çok yer verilir. Ahd-i Cedîd'de şefaate kelimesi (Gr. entychanein; Lat. interpellare), "bir kişinin bir başka kişinin savunucusu olması veya onun lehine af dilemesi" anlamında kullanılmıştır (İbrânîler'e Mektup, 7/25). Kutsal kişilerin şefaatinin ifade eden aracı kelimesi (Gr. mesites; Lat. mediator) Tanrı ile insanı -kefarete yoluyla- birbirine yakınlaştırmayı ifade etmektedir (Timoteos'a Birinci Mektup, 2/5). Bu bağlamda özellikle İsa Mesih, başrahip sıfatıyla inananların günahlarının bağışlanmasını isteyen (Yuhanna'nın Birinci Mektubu, 2/2) ve inananlar hatta bütün insanlık adına Tanrı katında şefaatte bulunan biri diye sunulmuştur (İbrânîler'e Mektup, 7/25). Ancak şefaate sadece İsa'ya ait bir eylem değildir. Pavlus'a göre İsa Mesih göklerde şefaate ederken Parakletos (yardımcı) diye isimlendirilen kutsal ruh da tıpkı İsa gibi inananların zayıf anlarında Tanrı huzurunda onlar adına yakarır, yüzünde azizlerin mücadelelerine yardım eder ve onlara şefaate bulunur; Tanrı bunun karşılığında kutsal ruhun şefaate duasına olumlu cevap verir (Romalılar'a Mektup, 8/26-28, 34).

Ahd-i Cedîd öğretisine paralel biçimde ilk dönemden itibaren kilise babaları ruhanî varlıklara dua etmeyi ve onlardan şefaate istemeyi gerekli görmüşlerdir. Meselâ ilk kilise babalarından Origen, İsa'nın yanı sıra meleklerin ve azizlerin şefaatinde bahsetmiş, aynı şekilde Kudüslü Cyril, Naziansuslu Gregory, Jean Chrysostome ve Jerome gibi Batılı ve Doğulu kilise babaları, Hıristiyanları İbrânî atalarına, peygamberlere, kilise elçilerine, Tanrı'nın dostlarına ve din uğruna şehid olanlara yalvararak şefaatlerini istemeye teşvik etmiştir. Ortaçağ'ın Hıristiyan teologu Thomas Aquinas da özellikle azizlere niyazda bulunmayı, onlardan dua ve tövbelere ortak olmalarını istemeyi öğütlemiştir.

Hıristiyan mezhepleri şefaate konusunda kendi teolojilerine uygun öğretiler geliştirmişlerdir. Roma Katolik kilisesi Trent Konsili'nde (1545-1563) şefaati ve başkası le-